

STARÉ HUDEBNÍ TISKY VE FONDECH VĚDECKÉ KNIHOVNY V OLOMOUCI. PŘÍPAD JEZUITÉ OPAVA

VLADIMÍR MAŇAS

Abstrakt: Čtyři soubory renesančních hudebních tisků, dochované dnes ve sbírkách Vědecké knihovny Olomouc, pocházejí z původní knihovny opavské jezuitské koleje. Žádný ze zmíněných souborů není úplný, převážně jde jen o jednu či dvě hlasové knihy jedné sbírky. Opavská jezuitská provenience není ani u jednoho ze souborů primární, což je pochopitelné z hlediska vrocení publikací (druhá polovina 16. století) a postupné geneze opavské jezuitské koleje v 17. století. Zdá se, že právě tento aspekt sekundární provenience není ani u případě klášterních knihoven neobvyklý, naopak. Vztah hudebnin k historickým knihovním celkům býval navíc často komplikovaný z toho důvodu, že vícehlasý repertoár nebyl pořizován do knihovny, ale primárně pro hudební provoz dané instituce, a do knihovny se tyto hudebniny dostávají často až jako starožitnosti, tedy pokud vůbec.

Klíčová slova: Hudební tisky, hlasové knihy, provenience, Opava, jezuité, univerzitní knihovna Olomouc.

STUDIE

V zásadě plošný výzkum renesanční hudební kultury v zemském kontextu, podstatněji však snaha rámcově zmapovat hudební kulturu opavské jezuitské koleje, vedly k podrobnějšímu zájmu o renesanční hudební tisky opavské provenience ve fondech Vědecké knihovny Olomouc. Bylo zde možné navázat na starší výzkum Theodory Strakové,¹ která plošně mapovala tištěné i rukopisné prameny renesanční hudby ve fondech moravských pamětových institucí. Vědecká knihovna v Olomouci neopývá takovým bohatstvím, jako jsou fondy a depozitáry v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea (zde se to týká především fondů

1 STRAKOVÁ, T. Vokálně polyfonní skladby na Moravě v 16. a na počátku 17. století. 3: Hudební instituce na Moravě a jejich repertoár. *Časopis Moravského muzea (vědy společenské)* 1983, 68, s. 149–180. Jde o soubory hudebnin Vědecké knihovny Olomouc, sign. 3.633-3.634, rozsáhlý konvolut sign. 3.635 a dva díly antologie *Gemma musicalis* sign. 10.180-10.181. Straková uvádí nejen mladší provenienci opavské jezuitské koleje, ale také původní donační záznamy.

brněnských augustiniánů² a benediktinského kláštera v Rajhradě³) nebo početné hudebniny Arcibiskupské zámecké knihovny v Kroměříži.⁴ Přesto jde o fond velmi hodnotný, v němž soubor čtyř tisků opavských jezuitů představuje největší dosud známou sbírku jedné provenience.

Na počátku tedy byla jednoduchá snaha důsledně prozkoumat hudebniny samotné a jejich osudy. S využitím archivních materiálů Vědecké knihovny v Olomouci a Zemského archivu v Opavě bylo možné podrobněji rekonstruovat nejen pohyb zkoumaných hudebnin, ale zasadit je do širšího kontextu knihovny opavské jezuitské koleje. Vesměs nově zjištěné či upřesněné primární proveniencie (tedy osud hudebnin před jejich včleněním do opavské jezuitské knihovny) pak značně rozšiřují jejich geografický horizont užití a dávají též naději na další zjištění ohledně osudu jich samotných i původních vlastníků.

Jakkoli je v současnosti výzkum proveniencí poměrně frekventovaný, u rozsáhlých historických fondů není v personálně limitovaném obsazení specializovaných pracovišť zpravidla možné provenienci komplexně evidovat, a to ani tam, kde je patrná například z přípisů, vazeb a dalších znaků. V tomto ohledu je nezbytná široká odborná spolupráce ze strany pracovníků samotných knihoven, protože právě oni mají v zásadě plošný přístup k jednotkám i povědomí o případných sekundárních pramenech (historická knihovní evidence včetně dobových katalogů). Je však také nezbytné podniknout příslušný archivní výzkum v dalších paměťových institucích, především průzkum dobových inventářů a katalogů.⁵

Vzato příslovečně od podlahy, Jan Petr Cerroni se ve svých rukopisných dějinách knihoven dotknul Opavy jen několika stručnými poznámkami o rozsáhlejších akvizicích kolejní knihovny: v roce 1673 takto jezuité získali zakázané knihy z nějaké místní sbírky, v roce 1763 obdaroval knihovnu rozsáhlou sbírkou hrabě Hodic.⁶ Krom toho uvádí Cerroni uspořádání

2 STUDENIČOVÁ, H. Q. Search of musicalia from the Baroque Library of the Augustinian Eremites in Brno. *Musicologica Brunensia* 2018, č. 2, s. 5–23.

3 ŽŮREK, P. – ŠKVAŘIL, L. – MAŇAS, V. *In conspectu angelorum psallam tibi. K hudební kultuře benediktinského kláštera Rajhrad od jeho založení do začátku 18. století*. Brno: Moravská zemska knihovna, 2014, s. 152–153. Viz TÝŽ. *Nicolaus Zangius. Hudebník přelomu 16. a 17. století. Na stopě neznámému*. Brno 2020, s. 58. Tři soubory renesančních hudebních tisků z Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea (signatury A 367, 368, 369) pocházejí z benediktinského kláštera v Rajhradě, pro nějž je koupil probošt Kavka v roce 1623, možná přímo v rámci šlechtických konfiskací či nuceného prodeje majetku. Poslední signatura A 369 je sice nejmenší, zachovaly se jen dvě hlasové knihy madrigalů Orazia Vecchiho (*Piú e diversi madrigali e canzonette*, Norimberk, 1594), avšak představují v mnoha ohledech unikátní pramen z hlediska dodatečně vepsaných skladeb, zajímavých bohemik a quodlibetů, a konečně provenience. Hlasová kniha basu totiž ne zcela jasně zmiňuje Jana Jetřicha mladšího z Žerotína na Strážnici. Vedle dvou brněnských knih pro tenor a bas se v knihovně Harvardské univerzity nachází kniha Quintus a ve Florencii (Biblioteca Berenson) dokonce Cantus. Obě nejspíše pocházejí z nešťastného rozprodeje majetku rajhradského kláštera ve 20. letech 20. století. K florentské hlasové knize viz <https://rism.online/sources/1001298845>. V původním katalogu klášterního archivu od Maura Kintera byl tento konvolut evidován jako jediný z tištěných hudebnin (pod signaturou O gamma 5) právě pro své rukopisné doplňky, bohužel ale bez uvedení počtu hlasových knih. Rozpojenost původních fondů (knihovna, hudebniny, archiválie) dokládají i novější evidenční pomůcky, jako je inventář fondu MZA, E 6 Benediktini Rajhrad (zde předmětná hudebnina evidována jako ztracená) či DOKOUPIL, V. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě = Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae monasterii ordinis S. Benedicti Rajhradensis*. Praha, 1966.

4 Zatím nejpodrobnějším publikovaným výstupem k této otázce zůstává studie Theodory Strakové, viz pozn. č. 1.

5 Jako vzorovou sondu lze například chápat výzkum Hany Studeničové v případě starších hudebnin brněnského kláštera augustiniánů, viz pozn. č. 2.

6 Katalog opavské jezuitské knihovny z doby po zrušení koleje má samostatné obsáhlé oddíly *Libri prohibiti* a *Libri Hoditziani*.

knihovny v roce 1720 spolu s natřením hřbetů a zlacením knih (patrně ořízek).⁷ Narativní prameny opavské koleje nebyly dosud v tomto ohledu vytěženy, s tamní knižní kulturou však souvisí pozoruhodné vložení konvolutu polemických děl Jodoca Kedda SJ. do bání opavské Hlášky v roce 1659, podrobně reflektované v nejstarších dějinách koleje.⁸ Oproti tomu pro rok 1763, kdy kromě významné akvizice proběhla též blíže neznámá revize fondu, v jejímž rámci byla řada i starších tisků opatřena provenienčním přípisem odkazujícím na daný rok a opavskou jezuitskou knihovnu, tehdejší analýz blíže informace o knihovně neposkytují.

Dnes jsou známé dva knihovní katalogy, oba až z doby po zrušení Tovaryšstva. Polohový katalog řazený dle signatur sestavil těsně po zrušení řádu, a tedy i koleje, v roce 1773 exjesuita a přísežný knihovník Antonius Brajer.⁹ Mladší katalog s výrazně odlišným tříděním sestavil olomoucký univerzitní knihovník Jan Alois Hanke, datoval jej k 31. 7. 1790 v Olomouci.¹⁰ Tyto dva katalogy zachycují všechny dnes v Olomouci dochované hudební tisky, a to pod jednou společnou signaturou G IV. (s arabskými pořadovými čísly 47 až 55), původně v počtu devíti jednotek. Žádný ze zmíněných čtyř souborů hudebních tisků není úplný, převážně jde jen o jednu či dvě hlasové knihy jedné sbírky, a v této nekompletní podobě byly začleněny do opavské jezuitské knihovny a jejího katalogu. Pouze v případě rozsáhlého konvolutu sign. 5.365 s benátskými tisky převážně madrigalového repertoáru pro pět hlasů šlo původně o kompletní soubor pěti hlasových knih, takto evidovaný ještě Hankem, z něhož se však dodnes dochovaly jen čtyři knihy:

- Katalog Brajerův 1773 (fol. 29r, kategorie Miscellanea, sign. G, oddíl IV):
 - *Orlandi Lassi Cantus Missae a Nro. 47 usq[ue] ad 55*
- Katalog Hankeho 1792, kategorie Brauchbare Bücher
 - *62 Lassi !:Orlandi/ Liber missarum quatuor et quinque vocum. 8 Vol. In 4° Noribergae (!) 1581*
 - *63 Discantus evangeliorum in quinque tomis. 1 4 Kl. (?)*

Pro další výzkum byl nezbytný také průzkum všech tisků olomoucké vědecké knihovny, u nichž je udána provenience jezuitská kolej u sv. Jiří (Česko). V současné době se jedná

7 Viz MZA, fond G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr I 127. Cerroniho údaje o osudech opavské jezuitské knihovny shrnuje KREUZINGER, E. *Chronik der alten und neuern Zeit Troppau's oder Troppau und seine Merkwürdigkeiten. Die Handbuch für Einheimische und Wegweiser für Fremde [...].* Troppau, 1862, s. 160.

8 MAŇAS, V. Jodocus Kedd (1597–1657). Dvojice polemických teologických textů. In: HANIČÁK, O. (ed.). *Knižata z Lichtenštejna. Páni země opavské a krnovské.* Opava, 2024, s. 147–148.

9 Zemský archiv Opava (dále ZAO), Královský úřad Opava, inv. č. 962, sign. 15/32 A, karton 656 (nefoliováno): *Catalogus (!) Librorum wie sich solche In der Bibliothec und dem Collegio der erloschenen Gesellschaft Jesu zu Troppau Zeit der Aufhebung dieses Ordens befunden.* Brajerovo jméno je uvedeno na konci katalogu, k jeho osobě viz <https://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000144049>. Aktový materiál týkající se knihovny a archiválií zrušených koleje v Opavě a rezidence v Těšíně se nalézají v ZAO, Královský úřad Opava, inv. č. 953, sign. 15/32 B, karton 657.

10 Archiv Vědecké knihovny Olomouc (dále VKOL), katalog Nr. XXXVI. Ke zpracování a převzetí knihoven zrušených jezuitských kolejí viz GLONEK, J. Jezuitské dědictví – knihy ze zrušených moravskoslezských kolejí. In: *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci.* Olomouc, 2016, s. 35–49, s. 36. V konfrontaci s těmito dobovými katalogy se často citovaná studie Schubertova jeví jako značně výběrová a nelze se o ni spolehlivě opírat, viz SCHUBERT, A. *Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Mönchkloster in Mähren und Schlesien sowie die der Exjesuiten zu Teschen und Troppau.* Centralblatt für Bibliothekswesen 1900, 17, č. 8–10, s. 321–336, 401–423, 449–468; týká se to rovněž starší studie SCHUBERT, A. *Aus Mähren und Schlesien der k.k. Hofbibliothek zu Wien gewordene Handschriften und Altdrucke.* Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen 1, 1897, s. 43–56.

o celkem 51 položek elektronického katalogu.¹¹ Teprve konfrontace dochovaných svazků s přihlednutím k jejich původním signaturám pomůže pochopit naznačený zmatek, k němuž došlo již v původních katalozích. Opavská jezuitská knihovna poskytuje totiž zajímavý příklad muzealizace těchto renesančních hudebních tisků v 18. století v situaci, kdy ani tehdejší knihovník už nekompletnost souboru nevnímal jako zásadní defekt. V podstatě zahrnul všechny renesanční hudební tisky do jednoho souboru navzdory tomu, že šlo původně o různé jednotky a že nekompletnost jednotlivých souborů neumožňovala provozování obsaženého repertoáru.

Hřbet knih byl bez ohledu na charakter původní vazby natřen šedou fermeží, opatřen jednotným systémem signatur a zkráceným titulem knihy.¹² Jednotlivé tisky si zaslouží bližší pozornost po bibliografické i provenienční stránce. Jelikož se jedná o tisky renesančního vícehlasu, šířeného nejčastěji právě ve formě hlasových knih (Stimmbücher, Partbooks, obsahují vždy jen part jednoho hlasu) kvartového formátu a podélné formy (Querformat), patří mezi jejich nejdůležitější charakteristiky právě vícečetnost celého souboru.

Původní signatura G IV 47 (na hřbetu krom uvedené signatury je též nápis MISSAE CANTUS) odpovídá současné signatuře VKOL 5.363-5.364.¹³ Lepenková vazba je potažena makulaturním pergamenem s liturgickým textem bez notace, na přední svrchní straně desek nápis ALTUS (předchozí text nečitelný). Na titulním listu prvního tisku vepsáno *Coll. Soc. Iesu Oppaviae 1763*. V jednom svazku (hlas ALTUS) se zde nachází:

- Orlando di Lasso: *Liber missarum quatuor et quinque vocum...* Norimbergae: Typis Gerlachianis, 1581 (VKOL 5.363; RISM A I 5/245)
- Fridericus Lindner (ed.): *Sacrae cantiones cum quinque, sex et pluribus vocibus...* Norimbergae: in officina Catharinae Gerlachiae 1585, (VKOL 5.364; RISM B/I 1585¹)

Signatury G IV 48 a 49 s největší pravděpodobností označovaly dvě hlasové knihy (alto a quinto) prvního a druhého dílu antologie *Gemma musicalis*, kterou v letech 1588 a 1589 v Norimberku vydal Fridericus Lindner. Nejsou sice jmenovitě uvedeny ve starších katalozích knihovny, ale opět nesou katalogizační vřočení opavské koleje k roku 1763 a podobnou úpravu hřbetu s fermežovým nátěrem, kde lze předpokládat zmíněné původní signatury, již téměř nečitelné. Lepenkové desky jsou v tomto případě vyvázány do pergamenové makulatury s hebrejským textem, hřbet je zpevněn vepřovicovou usní se slepotiskovou výzdobou. Na přední desce obou svazků je označení hlasů (ALTVS, QUINTUS, v samotném tisku je užito italských forem obou hlasů) a titul díla, v případě knihy Quinto uvedený zkráceně *Diversorum Authorum Madrigalia Libri Duo*. Tento exemplář Lindnerovy antologie věnoval v roce 1589 sedlecký cisterciácký opat Jiří Taxer, sám hudebník a mecenáš, jistému Marcu

11 Historický fond VKOL aktuálně obsahuje tyto kolekce knih moravských jezuitských kolejí (v jednotkách jsou zde zastoupeny také další koleje české provincie): Brno 600, Jihlava 57, Olomouc 1060, Telč 71, Uherské Hradiště 74, Znojmo 47. K rešerši byl využit Hlavní katalog VKOL, funkce rejstříky, majitel (korporace). Knihy telčské provenience podrobněji zmiňuje BOBKOVÁ VALENTOVÁ, K. – HLAVÁČKOVÁ, J. – KUCHAROVÁ, H. (eds.). *Knihovna jezuitské koleje v Telči. Katalog výstavy*. Praha, 2020.

12 ORLITA, Z. Olomoucká univerzitní knihovna od svého založení do zrušení jezuitského řádu (1566–1773). In: *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc, 2016, s. 13–47, zde s. 22. Ke knihovně bývalých jezuitských kolejí a rezidencí v Čechách viz recentně ČISAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, A. – PALÍČKOVÁ, T. – VACKÁŘOVÁ, J. Jezuitské fondy Národní knihovny ČR ve světle provenienčního průzkumu. *ACTA MUSEI NATIONALIS PRAGAE. Historia litterarum*, roč. 66, 2021, čís. 1–2, s. 27–43. Je také nezbytné odlišit knihovnu opavské koleje, zrušené v roce 1773, a mladší knihovny fond opavské rezidence jezuitů, zrušené v roce 1950. Tento dobou vzniku i obsahem mladší fond měl obsahovat zhruba 5 000 knih. Viz KYŇČIL, J. Řádové klášterní knihovny ve Slezské studijní knihovně. *Slezský sborník* 48, 1950, s. 565–565, zde 555.

13 Srovnej STRAKOVÁ. Vokálně polyfonní skladby..., č. 25 a 28.

Straubingerovi, který je v devadesátých letech 16. století doložen jako varhaník a majitel domu na Starém Městě pražském.¹⁴ Novodobě přiřazené signatury neodpovídají původní struktuře dvojdílné antologie, ale vztahují se chybně ke zmíněným hlasovým knihám Alto (VKOL 10.180/1) a Quinto (VKOL 10.180/2):

- *Gemma musicalis: selectissimas varii stili cantiones (vulgo Italis madrigali et napolitane dicuntur) quatuor, quinque, sex et plurium vocum continens: quae ex diversis praestantissimorum musicorum libellis, in Italia excusis, decerptae, & in gratiam utriusque musicae studiosorum, unī quasi corpore insertae & in lucem editae sunt, studio & opera Friderici Lindneri lignicensis.* Liber primus. Nürnberg: Katharina Gerlach, 1588 (VKOL 10.180/1, 2; RISM B/I 1588²¹)
- *Liber secundus Gemmae musicalis: selectissimas varii stili cantiones, quae madrigali et napolitane italis dicuntur, quatuor, quinque, sex & plurium vocum, continens... Edite studio & opera Friderici Lindneri ...* Nürnberg: Katharina Gerlach, 1589 (VKOL 10.180/1, 2; RISM B/I 1589⁸)

Řada pokračuje konvolutem signatur G IV 50, 52, 53, 54, označených na hřbetě jako CANTUS PARS IV, VI, VII, VIII, což odpovídá sekvenci arabských čísel. Chybí jen G IV 51. Konvolut těchto benátských tisků obsahoval skladby převážně pro pět hlasů, v případě olomouckých exemplářů se dochovaly hlasy CAT5 (cantus, altus, tenor, quintus), pod signaturou G IV 51 tedy musel figurovat bas. Ke ztrátě této hlasové knihy však došlo nejspíše až po převzetí opavských tisků do olomoucké univerzitní knihovny, soudě dle Hankeho evidence.

Tento soubor dnes čtyř hlasových knih má víceméně stejnou vnější úpravu: patrně dřevěné desky jsou potaženy vepřovicí se slepotiskovou výzdobou s vytlačeným označením hlasu a letopočtem 1565. Všechny svazky byly původně opatřeny zlaceným heraldickým supralibros, které podle současného katalogu obsahovalo v nápisové pásce text HULDRICIIVS LEITNER 1547 (?). Supralibros bylo sekundárně přelepeno grafikou s motivem Ukřížování a původní text již není čitelný. Každá z hlasových knih nese shodný sekundární provenienční záznam, týkající se knihovny opavské jezuitské koleje. Vročení 1763 nejspíše odkazuje na novou katalogizaci či katalog, nikoli na datum akvizice, což dokumentuje další z dochovaných tisků. Původní majitel, nejspíše blíže neznámý Huldericus (?) Leitner, si v roce 1565 dal vyvázat soubor čtrnácti tisků, v drtivé převaze madrigalových sbírek, vydaných v rozmezí let 1557 až 1564 u Angela Gardana v Benátkách.¹⁵ Vzhledem ke specifické struktuře konvolutu lze doufat, že v budoucnu bude identifikována i chybějící hlasová kniha basu. Dosavadní databázový výzkum byl v tomto ohledu neúspěšný, ale množství fondů i jednotlivin zejména

¹⁴ *Reverendissimus In Christo Pater et Dominus Georgius Taxerus dignissimus Abbas Sedlicensis beatae Mariae Virginis Fautor et Patron Musicorum, dono dedit Partes has Marco Straubinger a Straumberg ad perpetuam ipsius Memoriam Anno salutis nostrae 1589 Mensae Octobr[is].* Soudě dle formulace byl autorem pamětního textu sám obdarovaný. K Taxerovi a jeho hudebnímu patronátu viz GAŽI, M. (ed.). *Kláster Zlatá Koruna – Dějiny – památky – lidé*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2007. Kapitola HORYNA, M. Inventář z roku 1608 jako svědectví o hudebním životě zlatokorunského kláštera, s. 395–405, zde s. 397. Marek Straubinger pocházel z Vídně, ale v roce 1592 získal měšťanské právo na Starém Městě pražském a o dva roky později koupil dům v Kaprově ulici, viz PAZAUREK, G. E. *Beiträge zu einer Geschichte der Musik in Böhmen*. Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Jg. 32, Prag, 1894, s. 63–76, zde s. 65. Jeho manželkou byla vdova po loutnistovi Wolfu Posovi, viz WINTER, Z. *Remeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách 1526–1620*. Praha, 1909, s. 707.

¹⁵ BERNSTEIN, J. A. *Print culture and music in sixteenth-century Venice*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Podrobně ke gardanovské produkci viz LEWIS, M. S. *Antonio Gardano. Venetian music printer 1538–1569. A descriptive bibliography and historical study*. Garland reference library of the humanities, 1988–2005. New York.

ve střední Evropě zatím v RISM není podchyceno.¹⁶

Níže je obsah konvolutu rozeepsán dle jmen autorů, se zkráceným titulem sbírek, impresem a identifikačním číslem RISM. Právě dle databáze RISM zůstávají některé z uvedených tisků nekompletní (nedochovaly se všechny hlasové knihy), což zvyšuje význam olomouckého souboru.¹⁷

STRUKTURA KONVOLUTU SIGN. 5.365

1. Orlando di Lasso: *Sacrae cantiones (vulgo motecta appellatae) quinque vocum... Liber primus*. Venetiis: apud Antonium Gardanum, 1562. / RISM A I L 769 (eviduje jen jeden dochovaný soubor, kompletní).
2. Annibale Paduano: *Il Primo Libro de madrigali a cinque voci...* In: Venetia, appresso di Antonio Gardano 1564 / RISM A I 1249
3. Pietro Taglia: *Il secondo libro di madrigali a cinque voci...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564 / RISM A I T 30 (eviduje jediný exemplář pouze v hlasových knihách C, T)
4. Orlando di Lasso: *Il terzo libro di madrigali a cinque voci...* ... In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564 / RISM A I L 783
5. Vincenzio Ruffo: *Il secondo libro de madrigali...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1557 / RISM A I R 3075
6. Vincenzio Ruffo: *Opera nova di musica intitolata Armonia celeste...* Libro quarto a cinque voci. In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1557 / RISM A I R 3082
7. Orlando di Lasso: *Il secondo libro di madrigali a cinque voci...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1559 / RISM A I L 782
8. Giaches de Wert: *Il primo libro de madregali (!) a cinque voci*. In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564 / RISM A I W 867
9. Giaches de Wert: *Il secondo libro de madregali (!) a cinque voci*. In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564 / RISM A I W 862
10. /Antonio Molino ed./: *Di Manoli Blessi il primo libro delle Greghesche con la musicha disopra, composta da diversi autori, a quatro, a cinque, a sei, a sette, & a otto voci...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564¹⁸ / RISM B/I 1564¹⁶
11. Vincenzio Ruffo: *Il primo libro de madrigali...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1562 / RISM A I R 3073
12. Giaches de Wert: *Il terzo libro de madrigali...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1563 / RISM A I W 871
13. Orlando di Lasso: *Il primo libro di madrigali a cinque voci...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1557 / RISM A I L 759
14. Domenico Micheli: *Il primo libro de madrigali a cinque voci...* In: Venetia: appresso di Antonio Gardano, 1564 / RISM A I M 2676

Právě konfrontace současného elektronického katalogu knihovny, údajů Theodory Strakové a zejména katalogů z konce 18. století pomohla vřadit do sledovaného souboru jedinou hlasovou knihu discantus (nejvyšší hlas) norimberského tisku *Evangelia Dominicarum et festorum*

¹⁶ Pomocí databáze RISMu byly zatím nalezeny jen jednotlivé sbírky, nikoli strukturně podobný konvolut, ačkoli lze předpokládat, že již samotný Gardano nebo nějaký středoevropský knihkupec mohl koncovému uživateli nabídnout celý daný soubor čtrnácti tisků.

¹⁷ Theodora Straková (pozn. 1) je ve svém soupise důsledně neuvádí, olomoucký konvolut navíc katalogizuje dle autorů, tj. jeho struktura není bezprostředně patrná.

¹⁸ STRAKOVÁ. Vokálně polyfonní skladby..., č. 102 uvádí chybně jen jednu hlasovou knihu C (cantus).

dierum, vydaného v celkem šesti svazcích (ve smyslu dílů, repertoár je rozdělen podle průběhu liturgického roku) a pěti hlasových knihách v rozmezí let 1554 až 1556. Dochované exempláře i zmínky v inventářích dokládají, že se běžně distribuoval celý šestisvazkový soubor. Pro upřesnění titulů a samostatných signatur RISM zde nicméně uvádím celou strukturu díla. Hanke je totiž chybně charakterizuje jako pětisvazkové.

- *Evangelia dominicorum et festorum dierum musicis numeris pulcherrimè comprehensa & ornata. Tomi primi continentis historias & doctrinam, quae solent in Ecclesia proponi. De Nativitate. De Epiphanijs. De Resurrectione Jesu Christi.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1554. RISM B/I 1554¹⁰
- *Secundus tomus Evangeliorum, quatuor, quinque, sex, et plurium vocum. Continentis historias & doctrinam, quae in Ecclesia proponi solet: de Ascensione Christi. De Missione Spiritus Sancti.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1555. RISM B/I 1555¹⁰
- *Tertius tomus Evangeliorum, quatuor, quinque, sex, et plurium vocum. Continentis historias & doctrinam, quae in Ecclesia proponi solet: de Trinitate. De Dedicatione Templi. De Coena Dominica.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1555. RISM B/I 1555¹¹
- *Quartus tomus Evangeliorum, quatuor, quinque, sex, et plurium vocum. Continentis historias & doctrinam, quae in Ecclesia proponi solet: de Baptismo Christi a Joanne. De Transfiguratione Christi. De Passione et Cruce Christi.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1555. RISM B/I 1555¹²
- *Quintus tomus Evangeliorum, et piarum sententiarum: quinque vocum, Continentis historias & doctrinam, quae in Ecclesia proponi solet: de Poenitentia.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1556. RISM B/I 1555⁸
- *Sextus tomus Evangeliorum, et piarum sententiarum: quatuor, sex et octo vocum, Continentis historias & doctrinam, quae in Ecclesia proponi solet: de Poenitentia.* Nürnberg: Johann Montanus & Ulrich Neuber, 1556. RISM B/I 1555⁹

Stejně jako ostatní tisky z opavské jezuitské knihovny, i tento exemplář vykazuje poměrně málo stop užívání. Ostatně nekompletní byl nejspíše roku 1763 (takto je opět datován provenienční přípis opavských jezuitů), ale možná podstatně dříve. Na titulním listu je totiž ještě starší, přeškrtnutý provenienční údaj: *Partesy přináležející do bratrství literátského v Opavě (zde Oppawie) při sv. Jiří*. Podpis tehdejšího rektora koleje přeškrtnut není a dá se číst nejspíše jako *J. B. S. rector*. Také vazba tisku je výrazně odlišná od ostatních svazků. Pravděpodobně lepenka je pokryta hovězí usní s vtačeným rámcem a zlacenou ornamentální kompozicí, na přední desce je vyražen pozlacený nápis DISCANTVS a níže No. 7. Další přípisky či jiné indicie však tisk neobsahuje. V případě Opavy přichází nicméně z řady rektorů tamní jezuitské koleje vzhledem k monogramu v úvahu pouze Johannes Severini, který úřad zastával v letech 1650 až 1652.¹⁹

Opavští jezuité původně disponovali dokonce pergamenovou zakládací listinou literátského bratrstva při kostele sv. Jiří, která byla předložena tehdejšímu představenému české provincie

¹⁹ Databáze řeholníků: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000101335>. Právě Severini, rodák z Frýdku, je jedním z adeptů na detailní výzkum vzhledem k jeho dřívějšímu působení v Opavě už ve třicátých letech 17. století. Po svém opavském rektorátu naopak zůstal celých posledních dvacet let svého života svázán s profesním domem na Menším Městě pražském. V obecné rovině viz BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. Jak vytvořit životopis jezuitu. Přehled řádových evidenčních pramenů, jejich dochování, dostupnost a vypovídací hodnota. *Folia historica bohemika* 26, č. 2, 2011, s. 365–402.

Tovaryšstva Ježíšova P. Martinu Středovi SJ.²⁰ Ten daný úřad zastával v letech 1638 až 1641 a znovu v posledních dvou letech svého života (1648–1649). Vzhledem k datu zřízení české jezuitské kongregace Navštívení Panny Marie v roce 1638²¹ půjde pravděpodobně o velmi úzkou návaznost sodality na původní bratrstvo, čemuž by odpovídalo i vplynutí původních literárských hudebnin do jezuitského majetku, byť reprezentované jediným tiskem.

Průzkum dosud známých tisků opavské proveniencie přinesl ještě jednu zajímavost, která však s hudebním provozem souvisí ještě méně než renesanční tisky. Z jezuitské koleje ve Vratislavi se do Opavy dostal soubor osmi libret operních představení, realizovaných ve Vídni a v Praze za vlády císaře Leopolda I. Konvolut má bohužel novější vazbu, beze stop původní opavské signatury, takže lze se jen dohadovat, že by mu v nejstarším známém katalogu náležela například původní signatura F V 19 (*Melodrama italicum*), případně další tituly signatury F V.

Starší katalog Brajerův uvádí další hudební položky v oddílu *H Bohemica*, které nebyly identifikovány v Hankeho soupisu. Signatura H II 20, zapsaná jako *Cantiones bohemicae*, nejspíše označuje sbírku *Svatoroční muzyka* Adama Václava Michny z Otradovic, vydanou pražskou jezuitskou tiskárnou v roce 1661. Další notované položky se vztahují ke kancionálům: H III 1 *Rosenpluti Cantionale bohemicum* označuje bezpochyby první katolický kancionál olomoucké diecéze, vydaný v Olomouci roku 1601 a identifikovaný jménem jeho redaktora Jana Rozenpluta. H III 27 (*Cantionale Polonicum*) a H III 28 (*Cantionale Bohemicum*) nelze s jistotou identifikovat. Teoreticky by se nabízel především *Kancionál český* jezuitu Matěje Václava Šteyera (první vydání Praha 1683),²² Hanke mezi bohemiálními tisky jeden kancionál zmiňuje, blíže jej však neidentifikoval vzhledem k chybějícímu titulnímu listu, uvádí nicméně osmerkový formát, kterému by odpovídaly spíše velmi rozšířené nenotované kancionály typu *Písně roční*.²³

Soudě dle elektronického katalogu se ve fondech VKOL nalézají kromě těchto původem opavských exemplářů poměrně zanedbatelné množství dalších renesančních hudebních tisků, u nichž pouze typograficky mimořádný foliant mnichovské řady *Patrocinium musices* (mše Orlanda di Lasso) nese provenienční přípis odkazující k premonstrátskému klášteři v Louce a jejímu opatovi Šebestiánu Freytagovi z Čepirohu (vročeno 1579). U dvou exemplářů foliového *Liber I. missarum* (Praha 1609) od císařského varhaníka Luythona je známá jen mladší proveniencie u exempláře sign. III 129.107, který nese razítko olomouckého arcibiskupského semináře, starší provenienci by mohla objasnit detailnější analýza vazby. Druhý exemplář téhož tisku je svázan s *Magnificat II toni* Nicolause Zangia, který pražský tiskař Nicolaus Strauss vydal zřejmě současně s Luythonovým svazkem mší a často obě díla také společně

20 *Literae Boemicae in membranae cum sigillo Ducis Oppaviensis antiquissimae quibus confirmabatur Caetus Literatorum, et Sodaliū Congregatio Boemica apud S. Georgium a centenis annis, videntur esse suppressae. Ego illas a D[omi]no Consule Raichel tanquam olim Rectore Literatorum & sodaliū dono acceperam; quas etiam R. P. Provinciali p[ro]vinciae mem[oriae] Martino Stredonio ostensas hic reliqui in cistula bene munita; nunc non possunt reperiri.* ZAO, fond Jezuité Opava, inv. č. 90, karton č. 2, fol. 37v. Za upozornění na daný pramen jsem zavázán Zdeňkovi Orlitovi.

21 ORLITA, Z. „Non multi, sed boni.“ Mariánské sodality při jezuitské koleji sv. Jiří v Opavě v 17.–18. století a vývoj v ostatních částech olomoucké diecéze. In: *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby. (Sborník příspěvků z III. pardubického bienále, 29.–30. dubna 2004)*. Pardubice, 2005, s. 103–140, zde s. 136.

22 ŠKARPOVÁ, M. „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými?“ *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha, 2015.

23 Dané problematice se věnovala CHVÁTALOVÁ, L. *Písně roční, Brno 1708: Analýza nenotovaného kancionálu se zaměřením na odkazovou praxi*. Online. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. 2009. Dostupné z: <https://theses.cz/id/wfonhj/>.

distribuoval. Vazba je bohužel mladší a titulní list žádný provenienční přípis nemá.²⁴ Vzhledem k foliovému formátu jsou zmíněné tisky uspořádány nikoli do podoby běžných hlasových knih, ale na způsob takzvané sborové knihy, kdy na otevřené dvoustraně (apertuře) je vysázena příslušná část skladby ve všech hlasech (avšak nikoli jako partitura), takováto praxe byla běžná především u rukopisů, v případě tisků šlo o typograficky náročný, a tedy i nákladný podnik.

Vztah hudebnin k historickým knihovním celkům bývá často komplikovaný z toho důvodu, že vícehlasý repertoár nebyl pořizován do knihovny, ale primárně pro hudební provoz dané instituce. Do knihovny se tyto hudebniny dostávají často až jako starozitnosti, tedy pokud vůbec. Převládají zde pak přirozeně tisky nad rukopisy, kancionály nad ostatními typy hudebních publikací. Právě kancionály totiž mohly být případně pořizovány přímo pro knihovnu. Pro opavské hudební tisky, jakkoli je jejich původní provenience velmi rozmanitá, je typické, že spolu s převažující nekompletností neobsahují žádné patrné stopy po užití v samotném hudebním provozu (například typicky ohmatané dolní pravé rohy stránek), o čemž svědčí i několik ne zcela oddělených listů v případě konvolutu 5.365.

Právě z toho důvodu, že hudebniny dodnes představují v rámci knihoven specializovaný segment či obvykle jen zlomek celkového staršího fondu, jsou ideálními kandidáty na detailnější provenienční výzkum, ať už z hlediska dnešního uložení, či naopak původního majitele. V ideálním případě lze výzkum samotných exemplářů kombinovat se studiem hudebních inventářů a knihovních katalogů. Tištěné hudebniny mají mezi multiplikáty navíc to zvláštní postavení, že se většinou jednalo o formát hlasových knih, tedy svazky pro každý hlas vytištěné a následně vyvázané zvlášť. Tam, kde se jedná o původní knihovní celky bez zásadnějších ztrát, by měl být k dispozici celý původní soubor. Případná fragmentarita může dosvědčovat ztrátu původní funkce (tisk jako hudební pramen) a postupnou muzealizaci,²⁵ typicky však také novodobou ztrátu pochopení pro smysl původního celku, která se odráží například v novodobých rozprodejích jednotlivých hlasových knih. Renesanční hudební tisky byly často používány jako konvoluty, ať už z hlediska vydavatelského záměru,²⁶ distribučních specifik²⁷ nebo individuálního uživatelského záměru, který se může odrážet také v množství rukopisných dodatků a konečně i nést rysy dlouhodobého užívání konvolutu.²⁸ Takto specifické konvoluty pak spolu se zvyšující se mezinárodní evidencí starých hudebních tisků umožňují jejich vcelku spolehlivou identifikaci v rámci paměťových institucí v Evropě i v zámoří.

24 K Luythonově tisku viz DANĚK, P. Labutí píseň rudolfinské éry. Liber I missarum Charlese Luythona. *Clavibus unitis* 10, 2021/1 (online). K Zangiově drobnějšímu tisku Magnificat naposledy MAŇAS. *Nicolaus Zangius.*, s. 89–90. Hankeho stručný soupis tisků z jihlavské jezuitské koleje svědčí o tom, že daný konvolut s díly Luythona a Zangia pochází právě odtud. Archiv Vědecké knihovny Olomouc, katalog Nr. XXXI.

25 Zajímavým recentním příkladem jsou osudy hlasové knihy s původní proveniencí farního kostela v Moravské Třebové, viz STUDENIČOVÁ, H. From Moravská Třebová to Klosterneuburg: To the Fate of One Part Book. *Musicologica Brunensia*, 2023, 58, č. 2, s. 79–92.

26 EDWARDS, S. *Repertory Migration in the Czech Crown Lands, 1570–1630*. Disertační práce, Berkeley: University of California, 2012, s. 152.

27 STUDENIČOVÁ, H. ... einem ersamen Rath verehrt: über Widmungen der Musikalien an mährische Städte ca. 1560–1620. *Musicologica Brunensia*, 2020, 55, č. 1, s. 15–37.

28 Stručně viz MAŇAS, V. Renesanční latinská polyfonie a její nadkonfesijní charakter ve střední Evropě na základě srovnání notovaných pramenů a soupisů hudebnin. In: ŽILKOVÁ, A. *Pramene slovenskej hudby XI. Hudba a liturgia*. Zborník z 11. konferencie cyklu Pramene slovenskej hudby, Skalica, 19.–20. októbra 2022. Bratislava: Slovenská národná skupina Medzinárodného združenia hudobných knižníc, archívov a dokumentačných centier, Hudobné centrum, 2023, s. 105–116.

EARLY MUSIC PRINTS IN THE COLLECTIONS OF OLOMOUC RESEARCH LIBRARY. THE CASE OF THE OPAVA JESUITS

Summary: Four sets of Renaissance music prints, preserved today in the collections of the Olomouc Research Library, come from the original library of the Jesuit College in Opava. None of the aforementioned sets is complete, mostly only one- or two-part books of one collection. The Opava Jesuit provenance is not primary in any of the set, which is understandable in view of the date of the publications (second half of the 16th century) and the genesis of the Opava Jesuit College in the 17th century. It seems that this aspect of secondary provenance is not unusual in the case of monastic libraries either, on the contrary. Moreover, the relationship of music books to historical library collections used to be often complicated by the fact that both chant and polyphonic repertoire were not acquired for the library but primarily for the liturgy and other musical performances of the institution, and these music books often came to the library only as antiquities, if at all.

Key words: Music prints, part books, provenance, Opava, Jesuits, Olomouc Research Library.

Doc. Mgr. Vladimír Mañas, PhD. (* 1979)

Vystudoval hudební vědu a historii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V letech 2005 až 2006 pracoval v oddělení rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny, v současné době je členem její Vědecké rady. Působí na Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde vyučuje především starší dějiny hudební kultury. Věnuje se kulturním dějinám raněnovověké Moravy (náboženská bratrstva, poutnictví, diecézní klérus, hudební topografie, dobová evidence hudebnin, provenienční problematika).

Obr. č. 1: Titulní list hlasové knihy quinto antologie italských vícehlasých skladeb, vydaný v Norimberku péčí F. Lindnera roku 1588. Opavští jezuité tisk získali nejspíše dříve než v roce 1763, jistě však nebyli jeho prvními vlastníky.

Obr. č. 2: Titulní list hlasové knihy altus sbírky mší Orlanda di Lasso, vydané v Norimberku roku 1581.

Obr. č. 3: Soubor dochovaných čtyř hlasových knih z původního pětičlenného souboru. Každá z hlasových knih má totožnou strukturu konvolutu, jedná se celkem o čtrnáct benátských tisků víceblasých skladeb z let 1557 až 1564.

Obr. č. 4: Soubor hudebních tisků z opavské jezuitské koleje, navzdory obsahu opatřený jednotnou úpravou hřbetů.